

DRAMA IVANA SUPEKA
PJESNIK I VLADAR

Ante Kadić

*Tu leži pjesnik Jan, koji je na Dunav zavičajni
prvi donio pjesmu s božanskoga Helikona*

Kada je Janu Panoniju (Ivanu Česmičkom, 1434—72) bilo trideset godina, napisao je elegiju o »Bolovanju u taboru«. Prateći kralja Matiju Korvina na njegovim ratnim pohodima, Jan je obolio od sušice i malarije. Bojeći se da će uskoro umrijeti, na kraju te elegije umetnuo je gornji epitaf, moleći prolaznike da ga ne oskrvnu.

Jan Panonije (*Ianus Pannonius*) bio je sjajni meteor, pojavio se i nestao. Pjesme su mu bile rijetko tiskane i proučavane. Od pedesetih godina (kad su mu *Pjesme i epigrami* bili objavljeni, u prijevodu Nikole Šopa, među »hrvatskim latinistima«, knj. 2, Zagreb 1951), posvećene su mu mnoge studije.

Dok ga mi Hrvati s pravom smatramo »listom naše gore«, dotle ga i Mađari svojataju; oni ni jednom riječju ne spominju kojoj su narodnosti, bar po rođenju, pripadali Ivan Česmički i njegov ujac, Ivan Vitez od Sredne, znameniti latinski govornik i nadbiskup ostrogonski.

U zagrebačkom *Forumu* (1980, br. 1—2) Ivan Supek je objavio o Janu Panoniju i Matiji Korvinu, usuđujem se ustvrditi, svoju najbolju

dramu, *Pjesnik i vladar*, kojom je pokazao ne samo svoje povijesno znanje već i profinjenu psihološku nijansiranost, crtajući postepeni razlaz i sukob između pjesnika i vladara. Kao što obično kod Supeka biva, i ta drama je prepuna aluzija na suvremeno društvo.

Da razumijemo urotu Jana Panonija, ukratko ću prikazati njegovu ranu madost, odgoj u Italiji, prijelaz na dvor Matije Korvina, duboko i bolno razočaranje sa samovoljnim i okrutnim ratnikom, pobunu velikaša i njen neuspjeh, Janov bijeg u Medvedgrad (kod Zagreba) i njegovu preranu smrt.

I

U svom čuvenom panegiriku učitelju Guarinu, Jan kaže da dolazi odanle gdje Drava utječe u Dunav (»gdje doskora miješa s Dunavom svoje ime i vodu — qua mox Danubio mixturaș nomen et undas«). Budući da se Česmica nalazi u blizini Čazme, nedaleko od Zagreba, stručnjaci zaključuju da se Ivan (koji se tek kasnije kao pjesnik prozvao Jan),¹ iako starinom iz Česmice, rodio u istočnom dijelu Slavonije.

Otac mu je rano umro. Ivan je bio najmlađe dijete. Majka Barbara ga je naročito voljela, vjerojatno i zato što je i ona uvidjela njegovu nadarenost. Sve što bi zaradila tkanjem i pređenjem, Jan kaže, trošila bi na njegovo školovanje.

Jan joj se odužio svojom divnom elegijom »U smrt majke Barbarae« (De morte Barbarae). Iako mi Hrvati obilujemo pjesmama posvećenim majci, rekao bih da se ta Jana Panonija ubraja među najbolje. U ostalim Panonijevim elegijama i epigrafima često prevladava mitologija, a u ovoj je progovorilo bolno srce sina koji je bio posjetio majku na smrtničkoj postelji, ali je bio daleko, u pratnji kralja Matije, kad je njegova starica zauvijek zaklopila oči. I danas, više od pet stoljeća nakon njena nastanka, čitatelj ostaje udivljen majstorskim portretom neprežaljene roditeljke:

*...Začetog u utrobi svojoj ti si me nosila,
dok vrijeme od devet mjeseci nije proteklo...
Zatim se čedo, mene, u mekome naručju njihala;
u tvoje sam dojke gnjurio svojim usnama.
Ti si me grčila, ti najviše mene mazila, pazila,
ko da jedinac ti bijah. Na grudi me grijala...*

*Jer majka kao da sluti sudbinu djeteta.
Il' žarče ljubi dijete rođeno kasnije?
I čim hodati počeh sigurnijim korakom,
i jezik se presta lomiti riječima tepavim,
odmah si osnovnom učenju marnog me privukla
i nijesi dala da doma besposlen boravim. . .
Tek što se mlađan uputih u čitanje, pisanje,
I sigurne dokaze dadoh napretku budućem,
brat me tvoj posla tada u talijanske krajeve
u dalekoj da se zemlji u pjesništvu uputim. . .*

Jan je proboravio u Italiji jedanaest godina (1447—1458), najprije sedam u Ferrari kod Guarina, gdje se istakao kao vrstan pjesnik epigrama, a zatim četiri u Padovi, gdje je doktorirao iz prava. Stekavši visoku naobrazbu i mnogo prijatelja, poznat i cijenjen kao pjesnik, Panonije se vratio u domovinu gdje je, posredstvom moćnog ujca, stigao na kraljev dvor u Budimu te uskoro bio imenovan pečujskim biskupom.

Iako je teška srca napustio lijepu i kulturnu Italiju, drugove i donekle bezbrižan studentski život, ipak, netom je bio dodijeljen kralju kao njegov pjesnik, Jan se iskreno ponadao da će se nekako snaći i u tom ratničko-barbarskom ambijentu.²

Osmanlije poraziše Srbiju i Bugarsku te 1453. osvojiše Carigrad; malo zatim se uputiše na osvajanje Bosne. U tom »tragičnom historijskom momentu, kada sultan Mehmed skida patarensku glavu Stjepana Tomaševića i prijeti čitavoj Hrvatskoj neodgodivom katastrofom. . ., jer nikoga nema pod nebom tko bi vodio brigu o nama« (Krleža),³ jedino mladi kralj Matija (tek mu je dvadeset i pet godina) pojuri preko Save u Bosnu te slavodobitno osvoji Jajce (na sam Božić, 1463). Zapadni svijet je bio oduševljen; šalje mu brojne čestitke. Kad je Matiji poslao svoju pjesmu Talijan A. Constanzi, u kojoj ga je usporedio s Aleksandrom Velikim i Cezarom, vladar zamoli Jana, koji je svojim očima vidio krvavu borbu oko Jajca, da u njegovo ime zahvali svom bivšem drugu. Panonije se rado odazove toj molbi te u poznatoj šestoj elegiji prikaže ne samo kraljevo junaštvo već nam dade i sliku Bosne, koju geografi i povjesničari ističu kao vjerni opis toga brdovitog i neprolaznog kraja:

*...U naletu silnome srnem preko dušmanskih polja,
za mnom ječi jauk, a preda mnom trepet i strah.
Ruši se Turčina moć, a naokolo svuda
bjesni pokolj, i svuda oganj, zgarišta, prah...
Bijaše dio Ilirije, koji sad Bosna se zove,
divlja zemlja, ali bogata srebrnom rudom.
Tu se dugom brazdom nisu prostrana pružila polja,
ni njive, koje bi obilnom radale žetvom,
nego surove gore, nego sure, nebotične stijene
i visoke kule na vrletnom stršeći bilu...*

Iako je Jan znao da će se ta njegova elegija, pisana u ime slavnoga kralja, prepisivati i čitati na Zapadu, nije uspio zatamiti svoj temperament i duboku ogorčenost te je u elegiju uključio oštar napad na bezbrižnost zapadnih sila:

*Tko misli da pritekne u pomoć mojoj stvari.
Francuska spava, Španjolska za Krista baš ne mari,
Engleska propada od pobune velikaša,
a susjedna Njemačka u besciljnom zborovanju vrijeme
trati.*

Italija se i dalje svojom trgovinom bavi...

I kao da mu to nije bilo dosta, na samome kraju, u dva posljednja stiha, Panonije dovikuje pospanom, nemarnom, pragmatičnom i sebičnom Zapadu (začudo uvijek istom!), koji ne vidi dalje od nosa te se međusobno kolje radi sitnih interesa ili u vjerskoj zatucanosti:

*Mi ćemo ipak svom domu i vjeri ostati vjerni,
bilo da od vas nam stigne velika pomoć ili sitnica neka!*

Dva čovjeka u koje je Jan dotad vjerovao, naime papa u Rimu i njegov vladar u Budimu, uskoro će se pokazati kratkovidnima ili nezasićnima u svojim ambicijama.

Matija je 1465. godine poslao Jana u Rim da isposluje od novoga pape, Pavla II, novčanu pomoć za borbu protiv Turaka. Bio je sjajno primljen, upoznao se s brojnim prelatima i umjetnicima, sreo je ponovno neke drugove, ali ni Janu ni drugim Matijinim izaslanicima papa nije htio obećati godišnju pomoć od sto tisuća florina.⁵

Dočekalo je Jana i veće razočaranje. Njegov vladar, mjesto da nastavi boj s Turcima te priskoči u pomoć Ivanovoj užoj domovini (Hrvat-

skoj) koja je od Srijema do Dalmacije već desetljećima krvarila, počeo je širiti isključivo mađarski imperij: imenovao je Mađara za bana u Jajcu, oduzeo je Frankopan u grad Senj te se, nagovoren od pape zapleo u dugoročni rat protiv Jurja Podjebradskog, češkog kralja. Ovaj se naime bio pridružio Husitima te je i sâm postao »kaležnjak«. Nadalje, Matija se sukobio s njemačkim kraljem Fridrikom III te mu je konačno oteo Beč (1485). Svi ti uspjesi su ipak bili kratkotrajni, jer se nakon Matijine smrti (1490) Češka i Austrija otcijepiše od mađarske krune.

Dok je Matija palio, žario, silovao i otimao po centralno-evropskim zemljama, južnoistočni bok svojeg kraljevstva ostavio je nezaštićenim, pa je najprije Hrvatska bila poražena na Krbavskom polju, a četvrt stoljeća kasnije je sama Mađarska bila tako oslabljena na Mohačkom polju da se od te pogibije za dva stoljeća nije oporavila.

Ambiciozni i samoubilački planovi kralja Matije oneraspoložili su vlastelu čiju je moć on sve više stezao. Nametnuo im je poreze koji su prelazili njihove mogućnosti.

Ivan Vitez od Sredne, koji je najviše pridonio da je Matija, sin Janoša Hunjadija, bio izabran za kralja, prigovorio je svom bivšem učniku njegovu samovladu. Ovaj, osioni napržica, pred dvorjanicima je starog nadbiskupa tako čušnuo da je pao na pod.

Jan, nježni i bolećivi pjesnik, sve se više otuđivao od svog vladara. Matija je očekivao da će Panonije opjevati oca mu Hunjadija i njegove vojničke pohode, ali Jan nije mogao više da hvali onoga u komu se razočarao. Napisao mu je u pohvalu par epigrama, i to manje vrijednosti. Vladar je bio sumnjičav, pa je Panonija ispitivao što znači ta njegova šutnja. Pjesnik se izgovarao bolešću, pomanjkanjem inspiracije, barbarско-primitivnom sredinom, a katkad bi dao kralju naslutiti da mu je dosta konjskih kopita i udovičkih naricaljki. Panonije je neutaživog Matiju počeo izbjegavati te ga u epigramima usrdno molio da ga pusti na miru u njegovoj samoći:

*Sad je blagost me tvoja izvoljela zapitati,
o najveći kralju,
što bih ti ja pjesnik mogao dati,
sve što ti se hoće,
samo ne — moje samoće.*

Bilo je tu još nešto što nitko ne spominje kad tumače postepeni razlaz između kralja i njegova pjesnika. Po svjedočanstvu Ludovika Crijevića-Tuberona (1459-1527), u trećoj knjizi njegovih *Komentara*, Mađari su bili ljubomorni na dvorskog pjesnika, Slavonca i Slavena Ivana Česmičkog, pa su raznim podvalama uspjeli posvaditi dva bivša prijatelja. Crijević tvrdi da se upravo na tu mađarsku »zavist« odnose dva posljednja stiha Panonijske elegije o »Bolovanju u taboru«. ⁶

U svom odličnom predgovoru Panonijskim *Pjesmama i epigramima* Kombol je ovako rezimirao taj sukob između Pjesnika i Vladara: »Teško je uopće zamisliti trajan sklad između samovoljnog kralja Matije, koji je bio sav od volje i akcije, i mekanog i bolećivog intelektualca Janusa, kojemu je bol najveće zlo, rat užas, a pjesnički glas najljepši oblik slave«. ⁷

II

Kao što npr. u *Hamletu* radnja počinje kad je stari kralj otrovan pa mu se sin sprema na osvetu, tako već na prvim stranicama Supekova igrokaza naslućujemo da su se sudbinski našla povezana dva karaktera, koji će prije ili poslije (volens nolens) morati krenuti suprotnim putevima.

Prvi čin se odvija u Jajcu, nakon oslobođenja od Turaka (1463). Na pozornicu odmah nastupaju Pjesnik i Vlada. U pozadini se velikaši svađaju. Matija ih mrzi, smatra ih nabusitim sebičnjacima. Eto, Jajce je oslobođeno, a oni, mjesto da se vesele tom uspjehu te se okupe oko njega, svojega vojskovođe, prepiru se kome će taj grad pripasti. Pozivaju se na stare povelje i ako im se netko usprotivi, potežu mačevima. Stoga je on došao do zaključka da »jedino mrtvi velikaš je neopasan«.

Matija priznaje da su ga njegov tast, češki kralj, i Janov ujac, ostrogonski nadbiskup, oslobodili tamnice i postavili na prijestolje, ali on ne želi da ti njegovi »ustoličitelji« s njime manevriraju kao što su s njegovim ocem Hunjadijem. On će stati na vlastite noge. Pobjedničku slavu neće s drugima dijeliti.

Vladar sluti da je pjesnik već prozreo njegovu pravu narav, da mu se ne sviđaju njegova samovlađe i krvološtvo. On uvjerava Panonija da mu je dužnost opisati ga ne kakav je uistinu, jer bi ga pravoga podložnici brzo skinuli s prijestolja, nego neka ga prikaže onakvim kakvim ga zamišlja »pobožna svjetina«.

Jan priznaje da mu se »oslobodilačka vojna« izdaleka drukčije pričinja; više ne raspoznaje tko su pobjednici a tko pobijeđeni, pa zaključuje da je »sve to ista ljudska patnja, grozota, smrt«.

Matija ga ne sluša, ni najmanje ga ne poštuje kao čovjeka, njegovu odvratnost protiv svakom nasilju i nepravdi; on ga vrijeđa kad mu kaže, ako bude »radio na njegovoj veličini«, da mu neće nedostajati para.

Već u prvome činu, na temelju brojnih Korvinovih izjava, jasno je da se on, mađarsko-hrvatski kralj, brine isključivo za mađarske interese. Hrvatske velikaše on redovito omalovažava; u lice im dobacuje da sve što imaju duguju njegovoj milosti.

Panonije, iako je spremno prihvatio službu na dvoru, osjeća da u njemu vri.

Svi elementi za tragičan rasplet već su tu.

U drugome činu, na budimskom dvoru, Matija je sazvao stalešku skupštinu (1468). Tu je i papinski nuncij koji nagovara velikaše i časnike na rat »protiv neprijatelja svete crkve i tvrdokornog heretika« — Jurja Podjebradskog.

Vitez i Panonije se protive tome uvjereni da Husiti nisu heretici. Kad usto Panonije ustvrdi da »anatema čeških kaležnjaka nije osnovana na Spasiiteljevom nauku«, nuncij ga prekori te izjavi da »humanistička čeljad udara vražjim rogovima na Petrovo prijestolje«. Optuži ga također da su mu epigrami puni cinizma na račun svetog oca i da u njima propovijeda krivovjernu nauku.⁸

Nuncij se tuži da je Sveta stolica bez novčanih sredstava, pa bi skupština trebala odlučiti da se ubuduće još više troši na vojsku a manje na nauku. Vitez, koji je dosta potrošio podižući škole, sveučilišta, biblioteke, akademije i umjetničke radionice, uzalud dokazuje primitivcima da je »znanost najviši domet čovjekov i najjača obrana opstojnosti«.

Matija sluša samo one koji mu se udavaraaju, koji misle kao i on da mora ratovati. Znajući da nema dovoljno snage da krene na Carigrad, on će navaliti na Češku, uvjeren da će je lako pokoriti i zatim oplijeniti. Vitez mu prigovori da time ostavlja Hrvatsku bez zaštite pred turskom najezdom. Po sudu tog oštroumnog i odvažnog državnika, to znači početak kraja kraljevine Ugarsko-Hrvatske.

Kao što u svojim pjesmama, tako i u Supekovoj drami, Jan trpi od besanice, pa nema volje ni za što. Izbjegava ljude i ljuti se kad mu pričaju (kao da on ne vidi) o kraljevoj izdaji i ludovanju. Velikaši ga

optužuju što je i nehotice, zbog pretjeranog veličanja Matije, i on pridonio egocentričnosti razdražljivog paranoidea.

U trećem činu Matija i Jan se sastaju u nadbiskupskom dvoru u Ostrogonu ljeti 1471.

Kralj veli za sebe da je rođeni lovac; satima je čekao u grmlju da se pomoli divljač. Nije mu stalo ni do čega što dolazi gotovo. On zna da njegova crna legija posvuda hara, da se razliježe jauk kamo banu njegovi konjanici, ali to njega ne smeta.

Skrušeni Panonije pita Korvina kako bi se njih dvojica mogli još spasiti, jer su početnu križarsku vojnu pretvorili u krvnički pohod; kralj mu predbacuje da nema »kičme da izdrži u njegovom pothvatu«. Jan se čudi što se to dogodilo s Matijom, je li to još uvijek onaj mladić koji je bio tronut ljubavlju spram bližnjega i viteštvom spram protivnika.

Nadolaze dvorjanici, na čelu im nuncij i Vitez. Ovaj, videći kuda kurija goni ambicioznog naprčicu, predbacuje nunciju zašto »stara rimska bahatost gura mladog vladara iz zločina u zločin«. Matija pobjesni te ćušne svog nekadašnjeg odgojitelja i dobročinitelja.

Kad se kralj udaljio, Vitez se dogovara s istomišljenicima kako će ga ukloniti s prijestolja. Ivan Tuz, hrvatski ban, predlaže da ga otruju, ali dostojanstveni starac razlaže. »Ne radi se o tome da se ukloni jedan pokvareni mladić. Cijeli sustav tiranije ima biti oboren! Mi trebamo da javno ispravimo svoj istočni grijeh. Shodno Zlatnoj buli, sazvat ću stalešku skupštinu Kraljevine. Pravo i razum bit će na našoj strani«.

Kad su drugi skovali urotu, Panonije im se pridružio. Kralju je pak uspjelo na vrijeme otkriti zavjeru, svladati većinu pobunjenika, od kojih je nekima oprostio, a druge strogo kaznio. Ivana Viteza je zatvorio, a Jan je pobjegao do Medvedgrada, gdje je stigao razočaran, slomljen i teško bolestan.

Četvrti čin se zbiva na Medvedgradu, u ožujku 1472.

Jan tumači prijateljima da su se mađarska vlastela prepala slaven-skog saveza, od Krakova i Praga do Zagreba i Senja, pa su se u kritičnom momentu okrenula k Matiji.

Dok birokrat i karijerist Tuz dokazuje da se Hrvatska »ne može oduprijeti najezdi s istoka« te se stoga mora opet »prikloniti jednoj jačoj kruni«, vatrena kneginja Zrinska, čijeg je muža zaklala Matijina soldateska, uvjerava ih da je »raspoloženje među plemstvom i građanstvom da se raskine unija s Mađarskom! Mađarski kraljevi i magnati posizali

su za našim posjedima. Na Saboru ovdje u Zagrebu ili u Kninu moramo napokon urediti svoju državnu konstituciju!»

Umirućem pjesniku se pojavljuje vladar te ga poziva da ga slijedi. Ivan Česmički ga odlučno odbija; on ostaje dosljedan sebi i vjeran svojim te silniku veli: »Groza me hvata od tvoje ruke! Ti si hladna košava, brvno jurišnika u kapiju zadnjeg ljudskog utvrđenja, toranj sunovratnika«.

Na samih četrdeset stranica Ivan Supek je uspio prikazati razloge zbog kojih su se Pjesnik i Vladar razišli.

»Krivovjernik na ljevici« naglašava da je dužnost svakog intelektualca, netom spozna zablude svoje mladosti ili idealizma,⁹ da ih javno prizna te se i on svrsta u redove svog naroda, koji je već davno uvidio da su sve unije bile krinka za nečiji imperijalizam, da nema »bratstva i jedinstva« među narodima. Neka svatko bude gospodar u svojoj vlastitoj državi!

Čudesne su ljudske sudbine: dok se poneki rušitelji oltara i prijestolja, i to pod stare dane, zadovoljavaju time da se pojavljuju na dvorskim svečanostima te su sretni kad ih »vladar« pozove da s njime igraju šah, dotle eto mnogi Savli postaju Pavli, ponizni dvorjanici postaju urotnici, dogmatičari krivovjernici, i slavitelji besmrtnika ukazuju na njihova gola tjelesa.

BILJEŠKE

¹ U jednom epigramu pjesnik tumači zašto je promijenio ime (De immutatione sui nominis):

*Ivan mi bijaše ime, a sada se pišem Jan,
prijatelju čitaoče, nek ti je ovaj slučaj znan.
Nisam od oholosti neke odbacio to ime,
ta nijednim se zemlja ne diči koliko njime.
Nevoljkog nagnala me je na promjenu tu malu
plavokosa Talija, kad me okupala
u pjesničkom valu.*

² U epigramu prijatelju Galeottu Narnijskom (Ad Galeottum Narniesem) Jan se tuži:

*...Svakako, na duh jako utječe kraj, u kojem živiš,
pod kojim podnebljem duh ti pjesme stvara.*

*Kako sam u lacijskom kraju možda kao Latin piso,
tako sad u barbarskom govorim jezikom barbara.
Stavi ovdje Marona, bit će mu promukla lira;
zanijemit će Ciceron, staviš li ovdje Cicerona...*

³ M. Krleža, *Eseji*, III (Zagreb, 1963), 173.

⁴ »Glas je to čovjeka koji zna da više s ruba ponora što dijeli uživaoca sigurnosti i blagostanja od onih prevarenih, na cjedilu ostavljenih naroda Pannonije koji su postali objekt gramzljivih i sebičnih računica« (Ervin Sinko, »Janus Pannonius«, *Rad* 333, Zagreb 1963, 525).

⁵ Isp. Vespasiano da Bisticci, *Vite di uomini illustri del secolo XV*, Milano 1951, str. 180.

⁶ *Hrvatski latinisti*, I (Zagreb 1969), 326. Sa Crijevićem-Tuberonom se slaže i spomenuti Vespasiano da Bisticci koji tvrdi da su Mađari iz velike zavisti (»grandissima invidia«) htjeli Jana i otrovati (*Vite di uomini illustri*, str. 175).

⁷ Ivan Česmički — Ianus Pannonius, *Pjesme i epigrami*, Zagreb 1951, str. XII.

⁸ Supek nije nipošto iskrivio vjerski stav Panonija kad ga je prikazao u ovom svjetlu. Ne samo što je pjesnik pisao nemile rugalice na račun pape, već je i drugdje očitovao da je prihvatio biskupsku stolicu radi — dohotka. U epigramu prijatelju i »prošteniku« Galeottu Jan izjavljuje da nije moguće istodobno biti pjesnik i vjernik (nemo religiosus et poeta est), a u drugom u kojem ismijava hodočasnike u Rim, izričito veli da ne zna hoće li im ta lakovjernost koristiti, ali će sigurno papi:

*Nescio, credulitas haec si sua proderit ipsis,
hoc scio: Pontifici proderit ipsa satis.*

⁹ Skoro pred dvadeset i pet godina (1963), Ivan Supek je zaključio svog *Heretika*, dramu o nadbiskupu Marku Antoniju de Dominisu, izjavom da »ovakva mesijanska saznanja hrane vatru koja bukti kroz vjekove« (Isp. Supek, *Drame*, Zagreb 1971, str. 137).